

Традыцыйнае і наватарскае ў сучасных загадках пісьменнікаў Гродзеншчыны

Вусная народная творчасць – гэта невычэрпная скарбніца нацыянальнай культуры, яна адлюстроўвае духоўныя каштоўнасці нашага народа. Вядомы паэт і даследчык фальклору Ніл Гілевіч падкрэсліваў: «У вуснапаэтычнай творчасці беларускага народа ёсць нямала выдатных твораў, якія перажылі цэлыя эпохі і заўсёды вызначаюцца сваёй мудрасцю, ідэйнай глыбінёй і высокай мастацкай формай» [2, с. 3]. Сказанае датычыцца таксама і малога жанру фальклору – загадак. Тэрмін «загадка» паходзіць ад старажытнага слова «гадаці», што значыць думаць, разважаць. «Далытлівасць стварала загадку, якая ў першапачатковым выглядзе магла быць ні чым іншым, як адважным пытаннем абуджанага розуму на таямнічыя сілы і з’явы прыроды» [1, с. 5]. Такім чынам, загадка – ёсць выразнае, лаканічнае, зашыфраванае праз «патаемную» мову выяўленне прадмета або з’явы, якія трэба ўгадаць. Такая яе асаблівасць з даўніх часоў выкарыстоўвалася для развіцця назіральнасці і кемлівасці ў дзяцей праз гульню. Уменне ж адгадаць расцэнвалася як адзнака розуму. Гэтым вытлумачваецца яе папулярнасць і ў наш час. На аснове народных загадак, іх тэматыкі, будовы, мастацкіх сродкаў мовы, якія складваліся стагоддзямі, сучасныя пісьменнікі ствараюць новыя творы, захоўваючы традыцыі і праяўляючы наватарства. Да гэтага жанру звярталіся і звяртаюцца многія вядомыя аўтары Гродзеншчыны: **Людміла Кебіч, Алена Руцкая, Ганна Скаржынская-Савіцкая, Таццяна Сучкова** і інш. Аналізуючы загадкі, створаныя названымі аўтарамі, можна сцвярджаць, што яны (сучасныя аўтары) прытрымліваюцца традыцыйных функцый гэтых фальклорных твораў, а менавіта пазнавальнай, навучальнай, пацяшальнай, гульнёвай і выпрабавальнай.

Яшчэ нельга не адзначыць, што загадкі надзелены мастацкай вобразнасцю, лаканічнасцю, афарыстычнасцю, рытмічнасцю, рыфмоўкай. У іх выкарыстоўваюцца традыцыйныя фальклорныя мастацкія прыёмы і вобразна выяўленчыя сродкі. Вобразныя алегорыі, параўнанні, метафары, эпітэты нацэлены на тое, каб вучыць у звычайным бачыць незвычайнае, дзівоснае, прыгожае. Праз яркую моўную палітру пісьменніцы, да твораў якой мы звярнуліся, выводзяць маленькіх чытачоў за межы звыклага ў свет вобразнасці і фантазіі. Гэта своеасаблівы разумовы трэнінг Напрыклад, у Людмілы Кебіч:

Граць умее, размаўляць,
Нават фатаграфавець.
У руцэ змяшчаецца,
На «Т» пачынаецца

(тэлефон мабільны).

Калі скіроўваць увагу на прыёмы будовы загадак, на іх тэматыку, то зноў жа бачна, як многа захавалася традыцыйнага, праўда ў спалучэнні з сучасным. Так, вельмі актыўна пісьменнікі выкарыстоўваюць **параўнанне і супрацьпастаўленне**.

Узорам такога падыходу з'яўляецца загадка Таццяны Сучковай пра павуцінне. У супрацьпастаўленне ўключана новае паняцце, больш знаёмае і зразумелае сучасным дзецям. Яны добра ўяўляюць, што такое антэна, а таму выразна ўсвядомяць сутнасць супрацьпастаўлення.

Вісіць, дрыжыць нязменна,
Ды гэта не антэна.
Яна не ловіць гукаў свет,
А павучку дае абед (*павуцінне*) [5, с. 154].

Можна адзначыць, што найбольш прывабным для сучасных аўтараў з'яўляецца стварэнне **загадка-пытанняў, загадка-задач**. Напрыклад, у Людмілы Кебіч:

Што за дзіўнае люстэрка
за сялом ляжыць маім?
Котку, Рэкса і Валерку
ўверх нагамі бачу ў ім (*возера*).

*

У мамы – пяць сыноў,
у таты – пяць сыноў,
а колькі, палічыце,
у той сям'і братоў? (*пяць*)

Разам з тым назіраецца і пашырэнне ў відавой разнастайнасці загадак. Так, Алена Руцкая выкарыстоўвае **анаграмы, паліндромы, метаграмы, акразагадкі**. Апошнія пішуцца **акравершам**. Адказ на іх можна прачытаць, склаўшы пачатковыя літары радкоў:

Хутка з ветрам прыплыла.
Мыць усё распачала.
Адмыслова шчыравала:
Рупна траўку палівала,
Кроплі сыпала на голле ...
Аж заззяла наваколле [4, с. 132].

Новыя па форме і змесце ў гэтай аўтаркі **загадкі-блытанкі**, якія патрабуюць не проста адгадаць, што зашыфравана ў іх тэксце, а яшчэ вымагаюць быць уважлівымі і праявіць творчасць, выправіць знарок пераблытаных падказкі да адгадак.

На грушы-дзічцы, ля ракі,
Гняздо майструюць павукі,
А на кусточку ля ракі,
Лавушку мушкам ткуць гракі [4, с. 131].

Паколькі загадкі трывала ўваходзяць у навучальны працэс, выкарыстоўваюцца як матэрыял для засваення пэўных ведаў па мове ці літаратуры, А. Руцкая стварае забаўляльна-навучальныя загадкі, якія ў гульнёвай, нязмушанай форме дазваляюць запомніць вучэбны матэрыял. Напрыклад:

Хлапчук не слухаў, як размова
У класе йшла пра карань слова,
Што там казалі пра марфемы,
Якія малявалі схемы...
У яго ля лесу (вось канфуз!)
З'явіўся нейкі *аклесуз*.
Сябры, вы слова перайначце,
Памылку хлопца растлумачце (*уз-лес-ак*) [4, с. 132].

Значную ролю ў народных загадках адыгрывае рыфма. Яна спрыяе запамінанню. Як правіла, у загадках рыфмаваліся яе часткі, радзей сустракалася суцэльная рыфма. Вельмі рэдка рыфмавалася загадка з адгадкай. Нашы пісьменніцы наадварот аддаюць такім перавагу. У народных загадках магло парушацца чаргаванне націскных і ненаціскных складоў, а літаратурныя гэта чаргаванне захоўваюць. Таму яны больш набліжаны да вершаў. Напрыклад, у Ганны Скаржынскай-Савіцкай:

Любіць лузаць ён арэшкі
і па дрэвах скок ды скок.
Як завецца гэты жвавы,
Спрытны, кемлівы звярок? (*вавёрка*)

Ёсць такія загадкі і ў Людмілы Кебіч:

Стаў масток дзівосны – вой! –
Над маёю галавой,
У лес залез адной нагою,
А за наш садок – другою.
Паднялі мы з Віцькам крык,
І масток дзівосны знік.
Нам чакаць яго цяпер
Пасля дожджыку ў чацвер (*вясёлка*).

Асабліва вызначаюцца наватарствам загадкі на тэму тэхнікі, бо ў гэтай галіне здзяйсняецца многа адкрыццяў. На дапамогу чалавеку прыйшла робататэхніка, электроніка. Яна актыўна адлюстроўваецца ў сучасных загадках. Напрыклад, у загадках Г. Скаржынскай-Савіцкай:

Ён, як верталёт лятае
і на відэа здымае –
птушак, лес, увесь раён...
Ну, вядома, гэта... (*дрон*)

Своеасаблівай рэвалюцыяй адзначаецца з'яўленне камп'ютара, інтэрнэта, што выклікала напісанне адпаведных загадак. Так, у Л. Кебіч:

Што за звер такі цікавы?
Сам квадратны і яскравы,
фільмы, гульні, падарожжы
замяніць адзін ён можа.
Але вась якая фішка –
ён сябруе толькі з мышкай (*камп'ютар*).

Дакладна можна прасачыць адметнасць народнай (яна пададзена першай) і сучасных загадак А. Руцкай:

Скураная торбачка ў склепе вісіць
Як надыдзе ночка – паляваць ляціць (*кажан*).

*

Мышка дзіўная такая –
Спіць удзень, а ноч лятае,
Кружыць, нібы дэльтаплан,
А завуць яе... (*кажан*)

*

Можа добрай быць указкай.
Што адкрыць, куды нясці,
Што ў сеціве знайсці.
Да звярка падобна трошку,
Але не цікавіць кошку (*камп'ютарная мыш*).

Калі параўнаць тры прыведзеныя вышэй прыклады, то можна ўбачыць часавую эвалюцыю загадкі. Так, першая загадка – фальклорная, пра што сведчаць выкарыстаныя ў ёй словы: склеп, торбачка і пашыраная ў фальклорных загадках дзеяслоўная рыфма. Такую загадку без цяжкасці маглі раней адгадаць дзеці. Сучасным школьнікам лягчэй далася б адгадаць дзвюх другіх загадак. У адной з іх дапамагае разгадваццю рыфма і пазнавальны прадмет – дэльтаплан. Трэцяя загадка звязана з добра вядомым і любімым прадметам, які з'явіўся па мерках часу зусім нядаўна, гэта камп'ютарная мышка.

Такім чынам, мы можам адзначыць, што змены ў грамадстве, у побыце, у культуры, дасягненні навукова-тэхнічнага прагрэсу, эканомікі найперш паўплывалі на погляды і ўяўленні людзей. А ўсё гэта цалкам аказала ўплыў на сучасную літаратуру. Не выключэнне ў гэтым эвалюцыйным працэсе і жанр літаратурнай загадкі. Які, як бачым, шырока і годна прадстаўлены ў творчасці літаратараў Гродзеншчыны.

Спіс літаратуры

1. Гілевіч, Н.С. Паэтыка беларускіх загадак / Н.С. Гілевіч. – Мінск: Выш. шк., 1976. – 128 с.
2. Гілевіч, Н.С. Мой белы дзень: Кн. пра фальклор і мову нашай Бацькаўшчыны / Н.С. Гілевіч. – Мінск.: Юнацтва, 1992.
3. Руцкая, А.В. Алімпіядка / А.В. Руцкая // На Нёманскай хвалі. Літаратурны альманах. – Гродна: Гродзенская друкарня, 2016. – Вып. 5. – С. 150–152.
4. Руцкая, А.В. Загадкі / А.В. Руцкая // На Нёманскай хвалі. Літаратурны альманах. – Гродна: Гродзенская друкарня, 2019. – Вып. 6. – С. 129–132.
5. Сучкова, Т.А. Вершы / Т.А. Сучкова // На Нёманскай хвалі. Літаратурны альманах. – Гродна: Гродзенская друкарня, 2016. – Вып. 5. – С. 153–156.

Алена Анато́льеўна КЕДЗІК,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
СШ № 12 г. Гродна

